

YASHIL

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

GREEN ECONOMY AND DEVELOPMENT

Social, Economic, Technological, Scientific and Popular Science Journal

**2026-YIL / OKTABR /
10-SON, I-QISM**

Google
scholar

RePEc
RESEARCH PAPERS
IN ECONOMICS

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

*Elektron nashr. 2026-yil, oktabr.
I-qism*

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoiraz Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Faxridinov Zafarjon Faxridin o'g'li, O'zb. Res. Bosh prokuraturasi HIJQKD boshqarma boshlig'i
Utayev Uktam Choriyevich, Anijon viloyati prokurorining o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zb. Res. Bosh prokuraturasi IJQK Departamentining Namangan viloyati boshqarmasi boshlig'i
Buzrukhonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.
Ikramov Murod Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongirاتبay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Fakhridinov Zafarjon Fakhridin ogli, Head of the DCEC under the Prosecutor General's Office of the Rep. of Uzb.
Utayev Uktam Choriyeich, Deputy Prosecutor of Anijan Region
Ochilov Farkhod, Head of the Namangan Regional Department of the Department of Internal Affairs of Rep. of Uzb.
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyea Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.
Ikramov Murod Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Iqtisodiy
jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va
taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi
336/3-sonli qarori bilan
ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

SUN'IIY INTELLEKTGA ASOSLANGAN INSON RESURLARINI BOSHQARISHNING XODIMLAR SAMARADORLIGIGA TA'SIRI: SUN'IIY INTELLEKTGA ISHONCHNING VOSITACHILIK ROLI.....	30
Nazirjonova Marziaxon Xamidulla qizi	
DAVLAT XARIDI KONSEPSIYASI VA MAMLAKATDA XARIDLAR TARKIBINING TRANSFORMATSIYASI.....	36
Axmedjanov Sardorbek	
DON MAHSULOTLARI KORXONALARIDA RESURLAR SAMARADORLIGINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI.....	41
Aipova Iroda Ikramovna	
BUDJET XARAJATLARI SAMARADORLIGINI BOSHQARISH IQTISODIY RIVOJLANISH OMILI SIFATIDA (QASHQADARYO VILOYATI MISOLIDA).....	45
Normo'minov Sardorbek Normo'min o'g'li	
O'ZBEKISTONDA KICHIK TADBIRKORLIKNING TARMOQ VA HUDUDIIY TARKIBIDAGI O'ZGARISHLAR.....	50
Xaitova Rushana O'ktamovna	
O'ZBEKISTONDA MOLIIYAVII XIZMATLAR BOZORINING HUDUDIIY RIVOJLANISHI VA UNING IQTISODIY O'SISHDAGI ROLI.....	54
Ibragimova Saule Orinbaevna	
MINTAQAVIIY IQTISODIY RIVOJLANISHNI RAQAMLI MONITORING QILISH INDIKATORLARINI TANLASH VA VAZNLASHNING KO'P MEZONLI METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH.....	59
Qozaqova Munajat Sharifjanovna	
BOSHQARUV HISOBOTI SHAKLLARI, KO'RSATKICHLARI VA REGISTRARINI MODELLASHTIRISH.....	67
Eshniyazova Yulduz Yuldashbayevna	
O'ZBEKISTON BANK SEKTORINING RIVOJLANISH KO'RSATKICHLARINI EKONOMETRIK BAHOLASH.....	71
Kanan Aliyev	
TIJORAT BANKLARIDA LIKVIDLIK SIYOSATINI OPTIMALLASHTIRISH: BASEL III DOIRASIDA RISKLARNI KAMAYTIRISH MEKANIZMI.....	77
Xakimov Zoxid Norbo'tayevich	
BUDJET TASHKILOTLARI FAOLIYATI XUSUSIYATLARINING HISOB SIYOSATI MAZMUNIGA TA'SIRINI BAHOLASH.....	84
Xabilov Djaxongir Hakimovich	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI SOLIQ ORGANLARIDA AGILE MENEJMENTNI JORIY ETISH TAYYORGARLIGINING TASHKILIIY, MADANIY VA BOSHQARUV KO'RSATKICHLARI TAHLILI.....	88
Sayfiyev Jasur Ravshanovich	
ПУТИ ДИВЕРСИФИКАЦИИ ТУРИСТСКОГО ПРОДУКТА В УЗБЕКИСТАНЕ.....	97
Абдукадырова Халида Абдухамедовна	
Юлдашева Мухаббатхон Расулхоновна	
TIJORAT BANKLARI TOMONIDAN KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI KREDITLASH AMALIYOTIDA XORIJ TAJRIBASI.....	101
Xasanova Lola Mamasharifovna	
O'ZBEKISTONDA TURIZM SOHASINI INNOVATSION RIVOJLANTIRISHNING RAQAMLI EKOTIZIM MODELINI TAKOMILLASHTIRISH.....	106
Xaitov Oxunjon Nomoz o'g'li	

BARQAROR IQTISODIY O'SISH OMILLARI: O'ZBEKISTON TAJRIBASI VA OCHIQ MA'LUMOTLAR TAHLILI	115
Yuldoshev Sherzod Yusup o'g'li	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI VILOYATLARI BO'YICHA AHOLI JON BOSHIGA SANOAT MAHSULOTLARINI ISHLAB CHIQARISH HAJMINI O'SISH SUR'ATLARINI TAHLILI.....	121
Madraximova G.R.	
Mansurova M.Y.	
FOYDA SOLIG'I BO'YICHA TUSHUMLARNI PROGNOZ QILISH USLUBIYATINI TAKOMILLASHTIRISH: MAVSUMIYLIK VA PROGNOZ XATOLARINING EMPIRIK TAHLILI.....	125
Zoxidov Shaxzod Shavkat o'g'li	
TIJORAT BANKLARIDA KREDITLASH SAMARADORLIGINI BAHOLASH VA OSHIRISH MEXANIZMLARI	130
Djumaniyazov Ikram Karimbayevich	
ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ НА ФИНАНСОВУЮ УСТОЙЧИВОСТЬ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН	138
Убайдуллаева Мафтунахон Акмалхон кизи	
ОЦЕНКА РЕГИОНАЛЬНЫХ ДИСПРОПОРЦИЙ КАДРОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СИСТЕМЫ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ УЗБЕКИСТАНА И НАПРАВЛЕНИЯ ИХ СОКРАЩЕНИЯ.....	143
Ходжаева Шахзодахон Дилшодхужаевна	
YASHIL IQTISODIYOT SHAROITIDA HUDUDIY BOSHQARUVNING INSTITUTIONAL MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI.....	150
G'affarov Husayn Aliyar o'g'li	
TURIZMNING BARQAROR RIVOJLANISHINI TA'MINLASHDA INNOVATSION FAOLIYATNI BOSHQARISH.....	157
Xolboyev Shaxriyor Abdullayevich	
TURIZM SOHASIDA AMALIY TA'LIM VA ISH BERUVCHILAR BILAN HAMKORLIK MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH	163
Xo'jaqulov Bobur Rustam o'g'li	
RESURS TEJAMKOR TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA SANOAT KORXONALARINI BARQAROR RIVOJLANTIRISH	169
Doniyorova Shaxnoza Doniyorovna	
TA'LIM INFRATUZILMASI, XIZMAT KO'RSATISH SIFATI VA ULARNING RAQOBATBARDOSHLIKKA TA'SIRI TAHLILI	175
Zulxaynarov Samandar Ravshan o'g'li	
O'ZBEKISTONDA MARKAZLASHTIRILGAN KAPITAL QO'YILMALAR HISOBIGA QURILISH OBYEKTLARINI MOLIALASHTIRISHNING ZAMONAVIY HOLATI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI	181
Bozorov Bobur Haqberdiyevich	
QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASIDA INVESTITSION FAOLLIKNING IQTISODIY O'SISHGA TA'SIRI: HUDUDIY MAKROIQTISODIY TAHLIL	188
Sagieva Moldir Orazbay qizi	
TEMIR YO'L KORXONALARI IQTISODIY BARQARORLIGINING TO'RT O'LCHOVLI KONSEPSIYASI.....	193
Usmonov Shermuhammad Xaydar o'g'li	
RAQAMLI TRANSFORMATSIYA DAVRIDA BOSHQARUV KONSALTINGI JAHON TAJRIBASI.....	200
Ermamatova Shohsanam Ermamat qizi	
O'ZBEKISTON G'AZNACHILIK TO'LOVLARIDA RISKLARNI SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA ANIQLASH IMKONIYATLARI	207
A. Kurbanov	
ARTIFICIAL INTELLIGENCE-BASED TOOLS AND ENGLISH LANGUAGE PROFICIENCY AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN UZBEKISTAN: A PRISMA-GUIDED SYSTEMATIC REVIEW	213
Guljakhon Ermatova	

TO'QIMACHILIK SANOATI KORXONALARIDA INNOVATSION FAOLIYATNI BOSHQARISHNING NAZARIY ASOSLARI VA QIYMAT ZANJIRIGA YO'NALTIRILGAN TASHKILIIY-IQTISODIY MEXANIZMI.....	219
Abdurahmanova Feruza Nusratovna	
RESEARCH AND DEVELOPMENT OF COTTON CELLULOSE PRODUCTION TECHNOLOGY.....	225
Mirsaidova Komila	
Eganberdiev Elmurod	
Kholikova Sevara	
XIZMAT KO'RSATISH SOHASINI MOLIIYALASHTIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH: ZAMONAVII YONDASHUVLAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI.....	230
Allamuratova Perida Maxsetbaevna	
AKTUAL'NYE NAÐRAVLЕНИЯ EKONOMIÐESKOGO ANALIZA ÐYA NAUÐHNYX ISSLEÐOVANIY 236	236
Hurymbetov Timur Uzakbergenovich	
OLIIY TA'LIMNING RAQAMLI ARHITEKTURASI: IQTISODIY MODELLARDA BIG DATA VA SUN'IIY INTELLEKT ALGORITMLARI	242
O'Imasxo'jayev Zoirxo'ja Abbos o'g'li	
QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASIDA HUDUDIIY INVESTITSIIYA SIYOSATIGA TA'SIR QILUVCHI OMILLARNING INSTITUTIONAL VA IQTISODIY TAHLILI.....	247
Sultanov Anvar Abdullaevich	
МАКРОПРУÐЕНЦИАЛЬНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ КРЕДИТНОГО РЫНКА	253
Жуматова Дилфуза Балтабаевна	
TIJORAT BANKLARIDA HISOB SIYOSATI VA UNI MHXS BILAN UYG'UNLASHTIRISH ZARURIYATI.....	258
Bayjanov Sarsengaliy Xalmuratovich	
BIZNES JARAYONLAR AUDITI OPERATSION AUDITNING ZAMONAVII SHAKLI SIFATIDA	263
Utegenova Sarbinaz Turdimuratovna	
QURILISH MATERIALLARI ISHLAB CHIÐARISH KORXONALARIDA KORPORATIV BOSHQARUV SAMARADORLIGINI INTEGRAL INDEKS ASOSIDA BAHOLASH	272
Masharipova Sevara	
QURILISH SANOATI KORXONALARIDA EKOLOGIK BOSHQARUV SAMARADORLIGINI BAHOLASH USLUBLARI VA XORIJIY TAJRIBA	278
Azimov Feruz Akbarovich	
QURILISHDA SIFATNI BOSHQARISH SAMARADORLIGINI KOMPLEKS BAHOLASH USLUBIYOTI.....	283
Komilov Feruz Qilich o'g'li	
KICHIK BIZNES SUBYEKTLARIDA INNOVATSION BOSHQARUV MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH	289
Ubaydulloyeva Umida Otamurod qizi	
ISLAMIC FINANCE DEVELOPMENT IN UZBEKISTAN: A COMPARATIVE BENCHMARK STUDY WITH LESSONS FROM MALAYSIA.....	296
Komilova Gulbadanbegim	
BAXMAL TUMANINING TABIIY-GEOGRAFIK, IQTISODIY VA IJTIMOII SALOHIIYATI	302
Misirxonov Xabibxon Iskandar o'g'li	
THE GREEN ECONOMY IS THE MAIN GLOBAL TREND OF THE NEW DECADE.....	310
Abdullaev Muzaffar Abdujabbarovich	
Karieva Gulnora Abdullaevna	
Isroilova Yulduzxon Rasuljonovna	
O'ZBEKISTONDA TURIZMNI INNOVATSION RIVOJLANTIRISH TENDENSIYALARI: SAMARQAND VILOYATI TURIZM MAJMUASI MISOLIDA	315
Umirova Dilnoza Safarovna	
KADRLAR TANQISLIGI SHAROITIDA XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARINI STRATEGIK BOSHQARISH.....	322
Tuxliyev Baxtiyor Maxmaziyayevich	

XUSUSIY KORXONALARDA BOSHQARUV QARORLARINI QABUL QILISH SAMARADORLIGIGA SUN'YI INTELLEKTGA ASOSLANGAN MEKANIZMLARNI TAKOMILLASHTIRISHNING TA'SIRI.....	328
Sobirova Munavvarxon Qaxramonjonovna	
ПОСЛЕУБОРОЧНЫЕ ПОТЕРИ ПЛОДОВ В УЗБЕКИСТАНЕ: КОЛИЧЕСТВЕННАЯ И ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА.....	336
Пак Тимур Анатольевич	
Муратов Абдулазиз Уктамович	
BANK TIZIMIDA TAVAKKALCHILIKNI BOSHQARISHNING XALQARO TAJRIBASI.....	344
Narmuradov Farrux Ziyadullayevich	
PEDAGOGIKA OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA SIRTQI TA'LIM JARAYONLARINI TASHKIL ETISH VA BOSHQARISH IJTIMOIIY-PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA.....	348
Tashnazarov Rustam	
DAVLAT IJTIMOIIY SOHA MUASSASALARINING MOLIIYAVIIY RESURSLARINI BOSHQARISHNI RAQAMLI TRANSFORMATSIYA QILISH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH.....	352
Hasanov To'liqin Axmatovich	
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ОЦЕНКИ ФИНАНСОВОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАЛЬНОГО ПОДХОДА.....	358
Жуманов Азизбек Исакбой оглы	
O'ZBEKISTON TO'QIMACHILIK EKSPORTINING TARKIBIIY TRANSFORMATSIYASI VA BOZORLAR DINAMIKASI.....	365
Abduraxmonov Shuxrat Oybekovich	
ELEKTR TARMOQLARI KORXONALARIDA INTEGRATSIYALASHGAN AKTIV REYESTRI: MOLIYAVIIY VA BARQARORLIK AXBOROTINING BOG'LANGANLIGINI TA'MINLASH METODIKASI.....	371
Mardanov Muzaffar Xolboyevich	
TIBBIIY XIZMAT KO'RSATISH JARAYONLARIGA OID XARAJATLAR TARKIBINING XUSUSIYATLARI.....	379
Shamsikulova Moxina Bonu Furkatovna	
BANK VA NOBANK MOLIYA INSTITUTLARINI BEVOSITA SOLIQQA TORTISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'NALISHLARI.....	384
Ergasheva Lobar Raxmatulla qizi	
TIJORAT BANKLARIDA XIZMATLAR SIFATINI YAXSHILASHDA RAQAMLI TEKNOLOGIYALARNI JORIY ETISH BO'YICHA XORIJIY TAJRIBALAR.....	390
Isroilova Sitorabonu Qodirjon qizi	
ASSESSMENT OF MARKETING COMMUNICATIONS AND CUSTOMER RELATIONSHIP PRACTICES IN INSURANCE COMPANIES: CHANNEL RESPONSIVENESS, THE LIMIT OF CONTACT AND WHAT RECOVERY REPAIRS.....	396
Ibragimova Maftunakhon Shukhratjon kizi	
IQTISODIIY SUDLARDA NIZOLARNI SUDGACHA HAL QILISHNING PROTSESSUAL-HUQUQIIY MEKANIZMLARI VA ULARNI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI	
Ungarov Akram Botirqul o'g'li	
KICHIK BIZNESNI KREDITLASHDA KREDIT RISKLARINI BAHOLASH VA BOSHQARISH AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH.....	409
O'taganov Farrux Nurmamatovich	
"SANOAT MAHSULOTLARI ISHLAB CHIQRISHNI HUDUDIIY RIVOJLANTIRISHNING TASHKILIIY-IQTISODIIY MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH (SAMARQAND VILOYATI MISOLIDA)".....	416
Samandarov Jaloliddin Melixurozovich	
OLIIY O'QUV YURTLARIDA BYUDJETLASHTIRISH MASALALARI.....	423
B.Yu. Maxsudov	
I.G'. Isroilov	

TIJORAT BANKLARIDA PLASTIK KARTALAR ORQALI XIZMAT KO'RSATISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH	429
Valiyev Doniyor Baxtiyor o'g'li	
XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA INNOVATSIYALARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA ULARNI TASNIFLASHNING METODOLOGIK ASOSLARI	436
Erdonov Muhammadamin Erdon o'g'li	
O'ZBEKISTONDA ISLOMIY MOLIYA BOZORINI RIVOJLANTIRISHDA XALQARO TAJRIBADAN FOYDALANISH	445
Rakhmatullaeva Muslima Khurshid qizi	
O'ZBEKISTON ENERGETIKA SEKTORIDAGI QAYTA TIKLANUVCHI MANBALAR ASOSIDAGI DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK SHARTNOMALARINING TARIF VA TUZILMAVIY TAHLILI	451
Jo'rayev Javohir To'lagan o'g'li	
QISHLOQ XO'JALIGI SUBYEKTLARINI MOLIVAVIY QO'LLAB-QUVVATLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH	458
Kulmatov Zafar Jumanazarovich	
QORAQALPOG'ISTON TURIZMINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI MARKETING VOSITALARIDAN FOYDALANISH	466
Madrahimova Shohzoda Ahmadjon qizi	
O'ZBEKISTONNING MARKAZIY OSIYODAGI TRANSPORT-LOGISTIKA MARKAZIGA AYLANISH ISTIQBOLLARI VA IQTISODIY IMKONIYATLARI	471
Odiljonova Husniya Ergashali qizi	
KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING HUDUDIY IQTISODIY RIVOJLANISHDAGI O'RNI	478
Aliev Botirjon Baxtiyarovich	
BANKLARDA CHAKANA XIZMATLARNI RIVOJLANTIRISH AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI	483
Yangiboyev Furqat Baxodirovich	
SANOAT TARMOQLARINI RIVOJLANTIRISHDA ISHLAB CHIQRISHNI DIVERSIFIKATSIYA QILISHNING EKONOMETRIK MODELLASHTIRISH ZARURIYATI	488
Jalilov Bahrom Sotiboldiyevich	
GREEN INDUSTRIALISATION AND EXPORT DIVERSIFICATION IN UZBEKISTAN: PATHWAYS TO LOW-CARBON VALUE CHAINS	492
Yo'ldosheva Oygul Zokir qizi	
NEW HORIZONS FOR ECONOMICGROWTH IN UZBEKISTAN IN THE CONTEXT OF WTO ACCESSION	499
Feruzbek Otaboev	
DYNAMIC ECONOMIC MODELS, THEIR SPECIAL ASPECTS AND APPLICATION METHODS	509
Hakimov Hakimjon Abdullo ugli	
Rasulov Jamshid Shokir ugli	
SAMARQAND MUZEYLARIDA INKLYUZIV MUHITNI SHAKLLANTIRISH: TASHRIF BUYURUVCHILAR EHTIYOJLARI VA XIZMATLARNI TAKOMILLASHTIRISH	514
Zuhra Tongotarova Rahim qizi	
ZAMONAVIY MODA INDUSTRIYASIDA STRATEGIK MENEJMENTNI TAKOMILLASHTIRISH VA RAQOBATBARDOSHLIKNI OSHIRISH YO'NALISHLARI	518
Abdumajitova Adolat Bahrom qizi	
MOL-MULK VA YER SOLIQLARI MA'MURIYATCHILIGINI RAQAMLASHTIRISH ORQALI MAHALLIY BUDJETLAR DAROMAD BAZASINI MUSTAHKAMLASH	527
Musalimov Shuhrat Isamuxamedovich	
TIJORAT BANKLARIDA KREDIT TA'MINOTINING SIFATI VA LIKVIDLILIGINI TAKOMILLASHTIRISH.....	531
Turdiyev Eralijon Muxtarovich	

DIVERSIFICATION OF REGIONAL ECONOMY BASED ON MEDICAL TOURISM AND MECHANISMS TO ELIMINATE TOURISM SEASONALITY (A CASE STUDY OF JIZZAKH REGION).....	538
Yusupova Makhliyo Khasan kizi	
O'ZBEKISTON TIJORAT BANKLARIDA ISLOMIY MOLIYALASHTIRISH VOSITALARINI QO'LLASH MEXANIZMLARINI RIVOJLANTIRISH	544
Valiyeva Munavvar Xushbakovna	

O'ZBEKISTON TIJORAT BANKLARIDA ISLOMIY MOLIYALASHTIRISH VOSITALARINI QO'LLASH MEXANIZMLARINI RIVOJLANTIRISH

Valiyeva Munavvar Xushbakovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada O'zbekiston tijorat banklarida islomiy moliyalashtirish vositalarini qo'llash mexanizmlarini rivojlantirishning nazariy va tashkiliy asoslari o'rganiladi. Islom moliyasiga oid ilmiy yondashuvlar umumlashtirilib, murabaha, mudoraba, mushoraka, ijara, salam, istisna, sukuk va takofulning iqtisodiy vazifalari tizimlashtiriladi. Uy-joy xaridini moliyalashtirishda kamayib boruvchi mushorakaning mulkiy munosabatlar, ijara va ulushlarni bosqichma-bosqich sotib olishga asoslangan mexanizmi tahlil qilinadi. Islomiy moliyalashtirishni rivojlantirish uchun shartnomalar mazmunini aniqlashtirish, shariatga muvofiqlik nazoratini tashkil etish, hisob va risklarni boshqarish tartiblarini muvofiqlashtirish zarurligi asoslanadi. Bank xodimlarining kasbiy tayyorgarligini oshirish, mijozlarni mahsulot xususiyatlari haqida xabardor qilish hamda kichik biznes ehtiyojlariga mos xizmatlarni shakllantirish bo'yicha takliflar ishlab chiqiladi. Tadqiqot xulosalari moliyaviy xizmatlar ko'lamini kengaytirish va resurslarni real iqtisodiyotga yo'naltirish shartlarini yoritadi.

Kalit so'zlar: islom moliyasi, tijorat banklari, islomiy moliyalashtirish, murabaha, mudoraba, mushoraka, ijara, sukuk, takoful, shariatga muvofiqlik, moliyaviy inklyuzivlik.

Аннотация. В статье исследуются теоретические и организационные основы развития механизмов применения инструментов исламского финансирования в коммерческих банках Узбекистана. Обобщаются научные подходы к исламским финансам и систематизируются экономические функции мурабахи, мударабы, мушараки, иджары, салама, истисна, сукука и такафула. Анализируется механизм убывающей мушараки при финансировании приобретения жилья, основанный на имущественных отношениях, арендных платежах и поэтапном выкупе долей. Обосновывается необходимость уточнения содержания договоров, организации контроля за соблюдением принципов шариата, а также согласования процедур бухгалтерского учёта и управления рисками для развития исламского финансирования. Разрабатываются предложения по повышению профессиональной подготовки банковских работников, информированию клиентов об особенностях финансовых продуктов и формированию услуг, отвечающих потребностям малого бизнеса. Выводы исследования раскрывают условия расширения спектра финансовых услуг и направления ресурсов в реальный сектор экономики.

Ключевые слова: исламские финансы, коммерческие банки, исламское финансирование, мурабаха, мудараба, мушарака, иджара, сукук, такафул, соответствие принципам шариата, финансовая инклюзия.

Abstract. The article examines the theoretical and organizational foundations for developing mechanisms for the application of Islamic financing instruments in commercial banks in Uzbekistan. Scientific approaches to Islamic finance are reviewed, and the economic functions of murabaha, mudaraba, musharaka, ijara, salam, istisna, sukuk, and takaful are systematized. The mechanism of diminishing musharaka in housing finance, based on property relations, lease payments, and the gradual purchase of ownership shares, is analyzed. The study substantiates the need to clarify contractual terms, establish Sharia compliance oversight, and harmonize accounting and risk management procedures to promote the development of Islamic financing. Recommendations are developed to improve the professional training of bank employees, inform customers about the characteristics of financial products, and design services tailored to the needs of small businesses. The research findings highlight the conditions necessary for expanding the range of financial services and directing financial resources toward the real economy.

Keywords: Islamic finance, commercial banks, Islamic financing, murabaha, mudaraba, musharaka, ijara, sukuk, takaful, Sharia compliance, financial inclusion.

KIRISH

Tijorat banklarida moliyalashtirish shakllarini diversifikatsiya qilish mijozlarning investitsiyaviy ehtiyojlari, daromad olish tamoyillari va riskka munosabatini hisobga olishni talab etadi. Shu jihatdan islomiy moliyalashtirish aktivlar savdosi, ijara hamda sheriklik munosabatlariga tayangan holda moliyaviy vositachilikning qo'shimcha imkoniyatlarini shakllantiradi. Mazkur vositalarning iqtisodiy mazmuni moliyaviy operatsiyani muayyan aktiv, xizmat

yoki tadbirkorlik faoliyati bilan bog'lashda namoyon bo'ladi. Ularni bank amaliyotiga tatbiq etish mahsulotning shartnomaviy tuzilishi va tavakkalchiliklarini birgalikda baholashni taqozo etadi.

Islom moliyasining nazariy asoslarida ribodan voz kechish, bitim shartlarining aniqligi, taqiqlangan faoliyatni moliyalashtirmaslik hamda daromadning tegishli iqtisodiy mas'uliyat bilan bog'liqligi muhim o'rin tutadi. Biroq barcha islomiy vositalarda foyda va zarar bir xil tartibda taqsimlanmaydi. Sheriklik shartnomalari, savdo va ijara operatsiyalarining daromad manbalari hamda tomonlar zimmasidagi majburiyatlari farqlanadi. Shuning uchun islomiy moliyalashtirishning samaradorligini faqat foiz qo'llanilmasligi bilan izohlash yetarli emas; aktivga egalik, to'lovlar tarkibi va risklarni taqsimlash mexanizmi ham hisobga olinishi lozim [4; 5].

O'zbekistonda ushbu yo'nalishga institutsional e'tiborning kuchayishi 2020-yil 29-dekabrda Prezident Murojaatnomasida islomiy moliyaviy xizmatlar uchun huquqiy asoslarni shakllantirish vazifasi ilgari surilganida ham ifodalangan [1]. 2022-yil 20-apreldagi O'RQ-765-son Qonun esa nobank kredit tashkilotlari faoliyati doirasida islomiy moliyalashtirish xizmatlarini tartibga solish uchun huquqiy asoslardan biri bo'ldi [2]. Bu hujjatlarning tadqiqot uchun ahamiyati moliya bozorining turli segmentlarida islomiy mahsulotlarni joriy etish masalasini izchil o'rganish zaruratini belgilashidir.

2024-yil 26-iyulda 3536-son bilan ro'yxatdan o'tkazilgan nizom mikromoliya tashkilotlarining islomiy moliyalashtirish xizmatlarini ko'rsatish tartibini belgiladi. Unda maxsus kengash faoliyati, xizmatlarning xususiyatlari haqida mijozlarni xabardor qilish va tegishli operatsiyalar hisobini alohida yuritish talablari nazarda tutilgan [3]. Mazkur tartib mikromoliya tashkilotlariga taalluqli bo'lgani sababli uni tijorat banklarining barcha islomiy operatsiyalarini bevosita tartibga soluvchi hujjat sifatida talqin qilish to'g'ri emas. Banklar uchun mahsulotlarni ishlab chiqishda bank faoliyatiga tegishli huquqiy talablar va vakolatlar alohida baholanishi kerak.

Tadqiqotning maqsadi O'zbekiston tijorat banklarida islomiy moliyalashtirish vositalarini qo'llashning iqtisodiy mazmunini ochib berish va ularning tashkiliy mexanizmlarini rivojlantirish bo'yicha takliflar shakllantirishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun ilmiy qarashlar umumlashtiriladi, asosiy vositalar tasniflanadi hamda kamayib boruvchi mushoraka misolida mulkiy va moliyaviy munosabatlarning o'zaro bog'liqligi tahlil qilinadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Islom moliyasiga doir ilmiy adabiyotlarda normativ tamoyillar, shartnomalar iqtisodiyoti va moliyaviy institutlarning faoliyatini tashkil etish masalalari o'zaro bog'liq holda yoritiladi. Mazkur yondashuvlarni ajratib o'rganish bank mahsulotining huquqiy shakli bilan uning iqtisodiy natijasini farqlash imkonini beradi. Adabiyotlar tahlilida mazkur yondashuvlarning tijorat banklari mahsulotlarini shakllantirish uchun metodologik ahamiyati ko'rib chiqiladi.

M. N. Siddiqi ribo va bank foizining taqiqlanishini shariat hamda iqtisodiy munosabatlar nuqtayi nazaridan izohlaydi. Uning tadqiqotida ushbu taqiqlarning moliyaviy tizim faoliyatiga ta'siri muhokama qilinadi [4]. Bu yondashuv islomiy moliyalashtirishni baholashda shartnomaning tashqi ko'rinishi bilan cheklanmasdan, daromad yuzaga kelishining iqtisodiy asoslarini o'rganishga yo'naltiradi. Mazkur maqola doirasida bundan kelib chiqadigan xulosa shuki, mahsulotning nomi uning mohiyatini to'liq ifodalamaydi; bank operatsiyasida real aktiv va tomonlarning mas'uliyati aniq ko'rsatilishi lozim.

M. T. Usmoniy islomiy moliyalashtirishning mushoraka, mudoraba, murabaha, ijara, salam va istisna kabi shakllarini shartnomaviy munosabatlar asosida tushuntiradi [5]. Uning yondashuvi kapital qo'yilishi, mulkka egalik qilish, aktivdan foydalanish hamda daromad olish shartlarini bir-biridan farqlash uchun muhimdir. Jumladan, mudorabada mablag'ni boshqaruvchi tomonning asosiy daromadi oldindan kelishilgan foyda ulushidan shakllanadi; uni har qanday holatda oddiy xizmat komissiyasi sifatida talqin etish mazkur shartnomaning mazmunini to'liq ochib bermaydi. Bank amaliyoti uchun ushbu farq daromadni hisoblash va mijoz oldidagi majburiyatlarni belgilashda ahamiyat kasb etadi.

M. Anvarning Eron va Pokiston bank tizimlariga bag'ishlangan qiyosiy tadqiqoti islomiy bankchilikka o'tish jarayonini institutsional sharoitlar bilan bog'liq holda o'rganadi [6]. Ushbu ish turli mamlakatlarda bir xil tamoyillarning amaliy ifodasi farqlanishi mumkinligini tahlil qilish uchun manba bo'lib xizmat qiladi. Bizningcha, O'zbekiston uchun xorijiy tajribadan foydalanishda tayyor mahsulotni ko'chirishdan oldin uning milliy hisob tizimi, shartnomaviy munosabatlar va bank nazorati bilan muvofiqligi baholanishi zarur.

M. Kahf islom banklarining rivojlanishini moliyaviy resurslar egalari va shariat bilimiga ega mutaxassislar o'rtasidagi institutsional munosabatlar bilan bog'laydi [7]. Uning tahlili islomiy bankchilikda ishonch va ekspertiza qanday shakllanishini tushunishga yordam beradi. Mazkur yondashuv asosida, bizning fikrimizcha, bank ichidagi shariatga muvofiqlik nazorati vakolatlari aniq belgilanishi, uning xulosalari mahsulotni ishlab chiqish va monitoring qilish jarayoniga kiritilishi maqsadga muvofiq. Bunda manfaatlar to'qnashuvini cheklash va qarorlarning asoslanganligini hujjatlashtirish muhim tashkiliy shart hisoblanadi.

M. A. Xon islom iqtisodiyoti va moliyasi amaliyotini tanqidiy baholab, nazariy maqsadlar bilan amaldagi bank mahsulotlari o'rtasidagi tafovutlarga e'tibor qaratadi. Xususan, uning asarida islom banklarining ayrim amaliyotlari an'anaviy bankchilikka yaqinlashib borishi muhokama qilinadi [8]. Ushbu qarashdan kelib

chiqib, mahsulot samaradorligini shariatga muvofiqlik bilan birga mijoz manfaatlarini, iqtisodiy mazmun va real moliyalashtirish natijalari orqali ham baholash zarur, degan xulosaga kelish mumkin.

Ko'rib chiqilgan yondashuvlar islomiy moliyalashtirish vositalarini rivojlantirishda uch masala o'zaro bog'liqligini ko'rsatadi: shartnomalarning mazmuni, ularni amalga oshiruvchi institutlarning tayyorgarligi va mijoz uchun yaratiladigan iqtisodiy imkoniyat. Bizningcha, islom banki moliyaviy vositachilikni shariat tamoyillariga muvofiq tashkil etuvchi institut sifatida tushunilishi lozim. Uning moliyaviy vositachilik vazifasi mahsulotlarni tashkil etish, mijozlarga xizmat ko'rsatish va tegishli risklarni boshqarishda namoyon bo'ladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot nazariy va sifat tahliliga asoslanadi. Ilmiy abstraksiyalash usuli islomiy moliyalashtirishning asosiy iqtisodiy belgilarini ajratish uchun, tahlil va sintez usullari esa turli shartnoma shakllarining bank faoliyatidagi o'rnini umumlashtirish uchun qo'llanildi. Guruhlash orqali vositalar sheriklik, savdo, ijara, kapital bozori va o'zaro risklarni qoplash munosabatlariga ajratildi. Qiyoslash instrumentlar bo'yicha daromad manbai, egalik huquqi va risk taqsimotidagi farqlarni ochib berishga xizmat qildi.

Tadqiqotning axborot bazasini mavzuga oid ilmiy asarlar va islomiy moliyalashtirishning milliy institutsional asoslarini yorituvchi normativ hujjatlar tashkil etadi. Huquqiy rivojlanishning boshlang'ich bosqichlarini izohlashda 2020-yildagi Murojaatnoma, 2022-yildagi Qonun hamda 2024-yildagi nizomga murojaat qilindi. Kamayib boruvchi mushoraka mexanizmi bitim ishtirokchilari, mulk ulushlari va pul oqimlari o'rtasidagi munosabatlarni mantiqiy modellashtirish asosida o'rganildi.

Maqoladagi natijalar nazariy umumlashtirish va tashkiliy takliflar xususiyatiga ega. Ular banklar kesimidagi statistik tanlanma yoki ekonometrik baholash natijasi sifatida talqin etilmaydi. Shuning uchun islomiy mahsulotlar joriy etilishining rentabellik, kredit sifati yoki moliyaviy inklyuzivlikka miqdoriy ta'siri haqida qat'iy sababiy xulosa chiqarilmaydi. Bunday ta'sirlarni aniqlash alohida empirik tadqiqotni talab etadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Islomiy moliyalashtirishda bank va mijoz o'rtasidagi munosabatlar tanlangan shartnomaga qarab shakllanadi. Murabahada daromad tovarni kelishilgan ustama bilan sotishdan, ijarada aktivdan foydalanish huquqini taqdim etishdan, sheriklik shakllarida esa tadbirkorlik faoliyatining natijasidan olinadi. Ushbu farqlar bankning aktivni xarid qilish, unga egalik qilish, undan foydalanishni ta'minlash va to'lovlarni undirish jarayonlarida turlicha mas'uliyatga ega bo'lishini anglatadi.

Instrumentlarni yagona mezon asosida tasniflash ular bilan bog'liq tashkiliy vazifalarni aniqlashtiradi. Quyidagi jadvalda asosiy vositalarning iqtisodiy mazmuni va amaliy vazifalari umumlashtirilgan. Takoful bevosita moliyalashtirish shartnomasi emas, balki risklarni o'zaro qoplash mexanizmi sifatida ajratilgan. Sukuk esa individual bank mahsulotidan tashqari kapital bozorida mablag' jalb qilish vositasi sifatida qaraladi (1-jadval).

1-jadval
Islomiy moliya vositalarining iqtisodiy mazmuni va vazifalari¹

Vosita	Iqtisodiy mazmuni	Amaliy vazifasi
Murabaha	Tovarni uning xarid qiymati va kelishilgan ustamani oshkor etgan holda sotish.	Tovar, xomashyo va uskunalar xaridini moliyalashtirish.
Mudoraba	Bir tomon kapital kiritadi, ikkinchi tomon faoliyatni boshqaradi. Foyda kelishilgan nisbatda bo'linadi. Boshqaruvchining aybi bo'lmagan moliyaviy zarar kapital egasiga tegishli.	Investitsiya mablag'larini tadbirkorlik faoliyatiga yo'naltirish.
Mushoraka	Tomonlar kapital qo'shib sheriklik qiladi. Foyda kelishuvga, zarar esa kiritilgan kapital ulushlariga muvofiq taqsimlanadi.	Loyihalar va qo'shma tadbirkorlikni moliyalashtirish.
Ijara	Aktivga egalik huquqi saqlangan holda undan foydalanish huquqini haq evaziga berish. Mulkni keyinchalik o'tkazish alohida tartibda belgilanadi.	Uskuna, transport va ko'chmas mulkdan foydalanishni ta'minlash.
Salam	Xususiyatlari, miqdori va yetkazib berish muddati belgilangan tovar uchun haqni oldindan to'liq to'lash.	Kelgusida yetkaziladigan mahsulot ishlab chiqarishini moliyalashtirish.
Istisna	Kelishilgan tavsifdagi aktivni tayyorlash yoki qurish bo'yicha buyurtma shartnomasi.	Qurilish va buyurtma asosidagi ishlab chiqarishni moliyalashtirish.
Sukuk	Muayyan aktiv, foydalanish huquqi yoki investitsiya faoliyatidagi ulushni ifodalovchi sertifikatlar.	Kapital bozoridan mablag' jalb etish.
Takoful	Ishtirokchilar badallari orqali muayyan risklardan keladigan zararlarni o'zaro qoplash mexanizmi.	Moliyaviy himoya va risklarni o'zaro taqsimlash.

1 Muallif ishlanmasi.

Yuqoridagi 1-jadvaldagi tasnif mahsulot tanlashda mijozning mablag'ga bo'lgan ehtiyojini aniqlashtirish zarurligini ko'rsatadi. Aylanma mablag' uchun tovar xaridi, ishlab chiqarish uskunasidan foydalanish, qurilish buyurtmasi va yangi biznesga sarmoya kiritish bir xil moliyaviy munosabatni ifodalamaydi. Shunga mos ravishda bank har bir mahsulot uchun shartnomalar ketma-ketligi, hisobga olish tartibi, zarur hujjatlar va monitoring mezonlarini ishlab chiqishi lozim.

Risklar ham vositaning iqtisodiy mazmuniga muvofiq baholanadi. Savdo bitimida to'lovning kechikishi bilan birga tovarni xarid qilish va topshirish bosqichlari, ijara munosabatida aktivdan foydalanish hamda mulkdorlik majburiyatlari, sheriklikda esa loyiha natijasi va axborotning ishonchiligi muhimdir. Islomiy mahsulot mavjudligi moliyaviy tavakkalchilikni avtomatik ravishda bartaraf etmaydi. Samarali boshqaruv riskning qaysi bosqichda va qaysi ishtirokchida yuzaga kelishini aniqlashga tayanadi.

Kamayib boruvchi mushoraka bank va mijozning muayyan aktivga ulushli egaligi hamda bank ulushining mijoz tomonidan bosqichma-bosqich sotib olinishiga asoslanadi. Uy-joyni moliyalashtirishda mazkur mexanizm qo'shma egalik, bank ulushidan ijara asosida foydalanish va ulushlarni keyinchalik sotib olish munosabatlarini qamrab oladi. Natijada mijozning mulkdagi hissasi ortib, bank hissasi kamayadi. Barcha ulushlar sotib olingach, uy-joyga egalik to'liq mijozga o'tadi [5].

Birinci bosqichda bank va mijoz uy-joyni xarid qilishga mablag' yo'naltiradi. Tomonlarning boshlang'ich ulushlari kiritilgan mablag'lar asosida belgilanib, mulkka egalik huquqi tegishli hujjatlarda aks ettiriladi. Ushbu bosqichda aktiv qiymati, uni sotib olish xarajatlari va tomonlar zimmasidagi mulkiy majburiyatlar aniq kelishilishi zarur. Ulushli egalikning hujjatlashtirilishi keyingi ijara va oldi-sotdi operatsiyalarini to'g'ri hisobga olish uchun asos yaratadi.

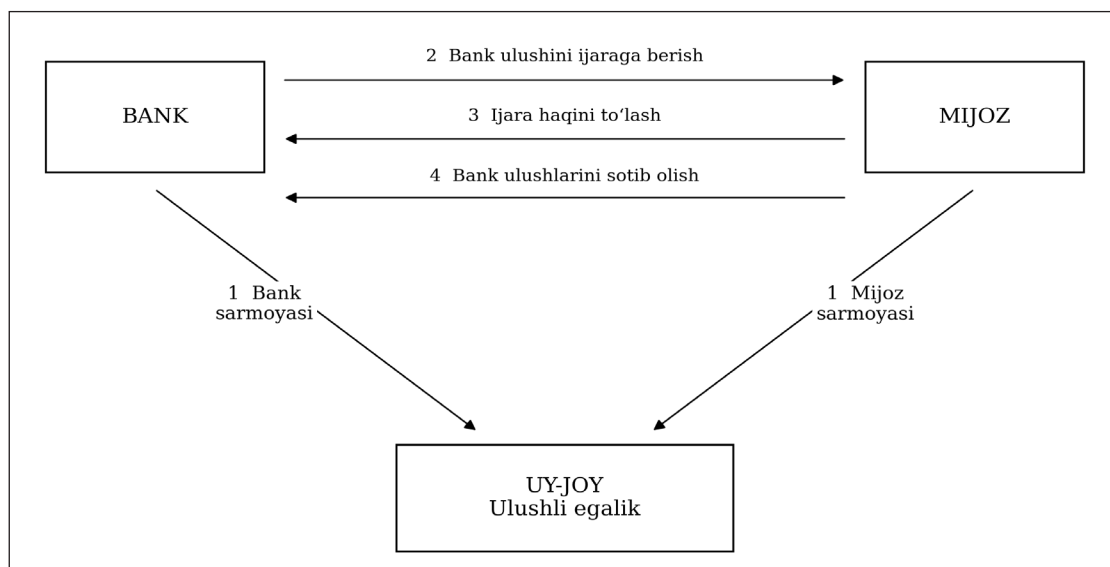
Ikkinchi bosqichda mijoz bankka tegishli ulushdan ijara asosida foydalanadi. Ijara haqi mijozning o'z ulushiga emas, bankning aktivdagi hissasidan foydalanishga taalluqli bo'ladi. Shartnomada ijara muddati, to'lovni aniqlash tartibi, undan foydalanish shartlari hamda taraflarning huquq va majburiyatlari ko'rsatiladi. Aktivni saqlash bilan bog'liq xarajatlar va mulkdorlik mas'uliyatining kimga tegishligi ham oldindan aniqlashtirilishi lozim.

Uchinchi bosqichda bank ulushini kelgusida sotib olish tartibi belgilanadi. Bunda va'da, ijara va ulush oldi-sotdisining huquqiy mazmuni o'zaro farqlanishi kerak. Har bir munosabatning predmeti, vujudga kelish vaqti va bajarilish shartlari mustaqil ravishda aniqlashtiriladi. Shartnomalar majmuasining tuzilishi qo'llanadigan huquqiy normalar va shariatga muvofiqlik ekspertizasi asosida baholanadi. Shu bois barcha holatlar uchun bir xil huquqiy xulosani umumlashtirish o'rniga, tanlangan mahsulot modeli bo'yicha alohida tekshiruv zarur.

To'rtinchi bosqichda mijoz bank ulushlarini kelishilgan tartibda sotib oladi. Har bir sotib olish operatsiyasi bankning qolgan ulushi va mijozning yangilangan mulkiy hissasini hisobda aks ettirishni talab etadi. Ijara to'lovi ham bankning qolgan ulushidan foydalanishga mos ravishda qayta hisoblanadi. Bunda ulushni sotib olish summasi va ijara haqining to'lov hujjatlarida alohida ko'rsatilishi mijozga mablag'lar qanday maqsadda undirilayotganini tushunish imkonini beradi.

Quyidagi 1-rasmda mulkka mablag' kiritish, foydalanish huquqini berish va keyingi to'lovlar o'rtasidagi bog'liqlik ko'rsatilgan. Mazkur munosabatlarning iqtisodiy yaxlitligi ularning hisobda bir-biridan farqlanishini istisno etmaydi. Aksincha, bank ulushining kamayishi, ijara tushumlari va ulush sotilishidan tushgan mablag'larni alohida kuzatish mahsulotning shaffofligini ta'minlaydi. Mijozga taqdim etiladigan jadvalda har bir davr bo'yicha bankning qolgan ulushi, sotib olinadigan qism hamda ijara summasi ochiq aks ettirilishi maqsadga muvofiq.

Ulushlar bahosini belgilashda kelishuvning shartnomaviy modeli, aktivning xususiyati va qo'llanadigan shariat talablari e'tiborga olinadi. Bozor qiymati yoki oldindan kelishilgan narxdan foydalanish masalasi barcha turdagi mushoraka uchun bir xil hal etilmaydi. Uy-joydagi qo'shma mulk ulushini sotish bilan tadbirkorlik sherikligidan chiqish shartlari o'rtasidagi farq saqlanishi kerak. Bank uchun amaliy vazifa tanlangan baholash usulini hujjatlashtirish va mijozga uning moliyaviy oqibatlarini tushuntirishdan iborat.

1-rasm. Kamayib boruvchi mushoraka asosida uy-joyni moliyalashtirish mexanizmi²

Muddatidan oldin sotib olish, to'lovni kechiktirish yoki shartnomani bekor qilish holatlari ham mahsulot ishlab chiqilayotgan paytda ko'rib chiqilishi lozim. Bunday vaziyatlarda mulk ulushlari, foydalanish huquqi va hisoblangan majburiyatlarning holati aniq bo'lishi kerak. Mazkur shartlarning oldindan belgilanishi bankning operatsion xatolarini kamaytirish va taraflar o'rtasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizolarni boshqarishga xizmat qiladi.

Tijorat banklarida islomiy mahsulotlarni rivojlantirishning boshlang'ich sharti bankning huquqiy va tashkiliy imkoniyatlarini baholashdir. Mahsulotni joriy etishdan avval aktivni xarid qilish, unga egalik qilish, sotish yoki ijaraga berish amaliyotlarining tegishli tartiblar bilan muvofiqligi o'rganilishi zarur. Buxgalteriya hisobi, soliq oqibatlari va mulkiy huquqlarni rasmiylashtirish xarajatlari mahsulotning umumiy qiymatiga ta'sir qilishi mumkin. Shu sababli iqtisodiy samaradorlikni baholashda barcha bosqichlarning xarajatlari birgalikda hisobga olinishi lozim.

Shariatga muvofiqlik nazorati mahsulot konsepsiyasi tayyorlanishidan boshlab uning amalda bajarilishigacha bo'lgan jarayonni qamrab olishi maqsadga muvofiq. Faqat shartnoma shaklini dastlabki ma'qullash bilan cheklanish aktivni real xarid qilish, topshirish va to'lovlarni hisoblash bosqichlaridagi xatolarni aniqlash uchun yetarli bo'lmashligi mumkin. Bankning ichki tartiblarida ekspertiza, hujjatlashtirish, monitoring va aniqlangan nomuvofiqliklarni bartaraf etish bo'yicha mas'uliyat taqsimoti belgilanishi zarur.

Kadrlar tayyorgarligi mahsulotning iqtisodiy mohiyatini amaliy jarayonlarga to'g'ri tatbiq etish uchun muhimdir. Bank xodimi murabaha ustamasi, ijara daromadi va sheriklik foydasining farqini bilishi, mijozga ushbu farqlarni tushuntira olishi kerak. O'quv dasturlarida islom moliyasi tamoyillari bilan birga buxgalteriya hisobi, shartnomalar huquqi, aktivlarni baholash va risklarni boshqarishga oid amaliy vaziyatlardan foydalanish taklif etiladi.

Raqamli hisob va monitoring vositalari mulk ulushlari, shartnomalar bosqichlari va to'lovlar o'rtasidagi muvofiqlikni kuzatishga yo'naltirilishi lozim. Jumladan, kamayib boruvchi mushorakada bank ulushi o'zgarganidan keyin ijara hisobining yangilanishi va mijozga tushunarli to'lov jadvali berilishi muhim. Bunday funksiyalarni avtomatlashtirishdan oldin huquqiy va hisob yuritish qoidalari aniq ishlab chiqilishi zarur; raqamlashtirish noaniq shartnoma modelining o'rnini bosa olmaydi.

Moliyaviy inklyuzivlikni kengaytirish mahsulotning mijoz ehtiyojiga va to'lov imkoniyatiga mos bo'lishini talab etadi. Kichik biznes uchun uskunadan foydalanish, xomashyo xaridi yoki buyurtma asosida ishlab chiqarishni moliyalashtirish ehtiyojlari alohida o'rganilishi maqsadga muvofiq. Moliyaviy xizmatlardan yetarli darajada foydalanmayotgan aholi guruhlari uchun sodda tushuntirish materiallari va maslahat xizmatlari foydali bo'lishi mumkin. Bunda xizmatning ijtimoiy samarasi amaldagi foydalanish natijalari orqali tekshirilishi kerak.

Mahsulotni bosqichma-bosqich joriy etish bankning tashkiliy tayyorgarligini baholash imkonini beradi. Huquqiy shartlar bajarilgach, tanlangan mijozlar segmentida cheklangan ko'lamdagi sinov amaliyotini o'tkazish, shartnomalarni bajarish xarajatlari va mijoz murojaatlarini tahlil qilish taklif etiladi. Baholashda xizmatdan foydalanuvchilar soni, operatsiya muddati, kechiktirilgan to'lovlar, operatsion xatolar va mahsulot

² Manba: yuqoridagi yondashuv asosida muallif tomonidan tuzilgan

daromadlilikidan foydalanish mumkin. Ushbu ko'rsatkichlar maqolada hisoblangan natijalar emas, kelgusi amaliy monitoring uchun taklif etilayotgan mezonlardir.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Islomiy moliyalashtirish vositalarini tijorat banklari faoliyatida qo'llash moliyaviy xizmatlarni diversifikatsiya qilish va mijozlarning turli ehtiyojlarini qondirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ularning iqtisodiy xususiyati aktiv, foydalanish huquqi yoki tadbirkorlik natijasi bilan bog'liq shartnomaviy munosabatlarda namoyon bo'ladi. Shu sababli mahsulotlarni rivojlantirish bankning daromad olish mexanizmi, mulkiy mas'uliyati va risklarni boshqarish tartibini birgalikda takomillashtirishni talab etadi.

Birinchidan, banklar uchun islomiy mahsulotlarning shartnomaviy va tashkiliy modellarini ishlab chiqish zarur. Har bir vosita bo'yicha bitim ishtirokchilari, aktiv harakati, daromad manbai hamda majburiyatlarining yuzaga kelish vaqti aniq belgilanishi lozim. Modelning huquqiy, hisob va soliq jihatlarini mahsulot amaliyotga kiritilishidan oldin o'zaro muvofiqlashtirilishi maqsadga muvofiq.

Ikkinchidan, shariatga muvofiqlik nazoratini korporativ boshqaruv va ichki nazorat jarayonlari bilan bog'lash taklif etiladi. Mutaxassislar xulosalari, mahsulotga kiritilgan o'zgartirishlar va monitoring natijalarining hujjatlashtirilishi operatsiyalar izchilligini ta'minlashga xizmat qiladi. Bank rahbariyati, tegishli ekspertlar va amaliy bo'linmalarning vazifalari aniq taqsimlanishi kerak.

Uchinchidan, kamayib boruvchi mushorakada qo'shma egalik, ijara va ulushlarni sotib olish munosabatlarini alohida hisobga olish tartibini shakllantirish zarur. Mijozning davriy to'lovlari tarkibi, bankning qolgan ulushi va mulk huquqining o'zgarishi tushunarli tarzda aks ettirilishi lozim. Bu mahsulotning iqtisodiy mazmunini saqlash va taraflarning o'z majburiyatlarini anglashiga yordam beradi.

To'rtinchidan, kadrlar tayyorlash hamda moliyaviy savodxonlikni oshirish choralari mahsulotlarni rivojlantirish dasturining tarkibiy qismi bo'lishi kerak. Xalqaro tajribani milliy sharoitga moslashtirish, mutaxassislar uchun amaliy o'quv kurslarini tashkil etish va mijozlarga xolis axborot berish xizmat sifati uchun muhimdir. Tushuntirishlarda kutiladigan afzalliklar bilan birga xarajatlar va tavakkalchiliklar ham yoritilishi lozim.

Beshinchidan, kichik biznes va aholining ehtiyojlariga mos mahsulotlarni bosqichma-bosqich sinovdan o'tkazish tavsiya etiladi. Ularni kengaytirish to'g'risidagi qaror xizmatdan foydalanish darajasi, operatsion xarajatlar, to'lov intizomi va mijozlar tajribasini tahlil qilishga asoslanishi zarur. Shu yo'l bilan islomiy moliyalashtirishning real iqtisodiyot hamda moliyaviy inklyuzivlikka qo'shadigan hissasini keyingi tadqiqotlarda empirik baholash uchun ma'lumotlar bazasi yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2020-yil 29-dekabr. <https://president.uz/oz/lists/view/4057>
2. O'zbekiston Respublikasining "Nobank kredit tashkilotlari va mikromoliyalashtirish faoliyati to'g'risida"gi O'RQ-765-son Qonuni. 2022-yil 20-aprel. <https://lex.uz/uz/docs/-5972411>
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Mikromoliya tashkilotlari tomonidan islomiy moliyalashtirishga oid xizmatlarni ko'rsatish tartibi to'g'risidagi nizom. 2024-yil 26-iyulda 3536-son bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan. <https://lex.uz/uz/docs/-7036330>
4. Siddiqi M. N. Riba, Bank Interest and the Rationale of Its Prohibition. Jeddah: Islamic Research and Training Institute, 2004. ISBN 9960-32-145-2. <https://isdbinstitute.org/product/riba-bank-interest-and-the-rational-of-its-prohibition/>
5. Usmani M. T. An Introduction to Islamic Finance. Brill, 2021. Muallifning rasmiy elektron manbasi: <https://muftitaqiusmani.com/en/Books/an-introduction-to-islamic-finance/>
6. Anwar M. Islamic Banking in Iran and Pakistan: A Comparative Study. The Pakistan Development Review. 1992. Vol. 31, No. 4, Part II. P. 1089–1097. <https://file.pide.org.pk/pdf/PDR/1992/Volume4/1089-1097.pdf>
7. Kahf M. Islamic Banks: The Rise of a New Power Alliance of Wealth and Shari'ah Scholarship. In: Henry C. M., Wilson R. (eds.). The Politics of Islamic Finance. Edinburgh University Press, 2004. Muallifning elektron manbasi: <https://monzer.kahf.com/papers.html>
8. Khan M. A. What Is Wrong with Islamic Economics? Analysing the Present State and Future Agenda. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2013. ISBN 9781782544142. <https://www.e-elgar.com/shop/usd/what-is-wrong-with-islamic-economics-9781782544142.html>
9. Islamic Financial Services Board. Glossary of Terminologies. Elektron manba. https://www.ifs.org/wp-content/uploads/2023/10/Terminologies-Download_En.pdf

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz HAKIMOV

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Hasan MAQSUDOV

2026. № 10/1

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>